

Гордий філософ

Іван Барщевський

Був колись у Полоцьку школяр, якого колеги і знайомі прозвали Філософом з тієї причини, що найбільший потяг мав саме до цього предмету. Йому вже було мало авторів, дозволених у школах і він став полювати за забороненими та антирелігійними книгами французьких філософів.

Читав зазвичай уночі, коли всі спали, а удень і ввечері оповідав прочитане своїм колегам і починав з ними диспути, в яких з великим тріумфом перемагав.

Довідавшись про це, професура і отець префект кілька разів несподівано приходили до нього в кімнату, сварили і забирали книжки, на його очах кидали їх у вогонь, а самому призначали кару. Але через це він тільки став ще обережнішим і дбайливо ховав заборонені книжки, а після прочитання уже нікому нічого не розповідав.

Коли він закінчив курс наук і збирався повернутися додому, аби здивувати світ своєю освіченістю, то, попрощавшись із вчителями, подався із приятелями до Дерев'яного Дідка.

– Скажи, голово мудрого Сократа, – запитав, – чи багато філософських творів я вже прочитав?

– Багато, багато, – відповів Дідок, – а ще більше прочитаєш, але на схилі життя будеш найдурнішим телепнем і йолопом помреш.

Всі, хто там був, розсміялися. А школяр зі злості тільки сплюнув.

– І що за дурниці плете порожня дерев'яна голова! – сказав він і пішов геть.

Поселившись на селі, він не шкодував грошей на свою бібліотеку. Купував філософські твори різними мовами без жодної системи. Молоді, яка часто збиралася в нього, щоб послухати про високі матерії, оповідав про чудеса, пояснював таємниці природи, яких сам не розумів, і зазнав слави там, яко учений чоловік, справжній філософ.

А до цього він знайшов собі ще асистента, якогось чужоземця (також філософа), добре йому платив і створив усі умови для безтурботного життя. А той, хвалячи його, називав генієм у філософії і, користуючись його легковірністю, додавав до своєї дурнуватої філософії ще й блюзнірства.

Дуже швидко юний Філософ загордився, вважаючи себе за особливу людину, і зиркав на всіх людей, як дивляться з гірської вершини на мурашник.

Одного разу в неділю Філософ спитав у свого товариша:

– Чи поїдемо сьогодні до церкви?

– Що там робити у церкві? Хіба, може, тобі треба з кимсь побачитися?

– Я хотів би зустріти декого з сусідів і запросити їх до себе.

– То добре. На це багато часу не треба.

Приїхали на службу Божу. Святиня була повна вірних. Філософ виплигнув з карети, зайшов до церкви і, коли став посеред натовпу – диво нечуване! – де й поділися його

широкі плечі і високий зріст? В ока млі став він таким маленьким, як дерев'яна дитяча лялька. Хто стояв близько – упізнали його і стали зиркати одні зі страхом, інші – з насмішкою. І всі вони розступалися перед ним. Він же, сам переляканий, не пам'ятаючи, що з ним коїться, хутенько вискочив із Божої святині, прибіг до карети і розказав своєму товаришу про цей дивний випадок. Той сміявся до сліз і доводив, що все це тільки від нервів, чи від якої іншої хвороби. Проте після цього випадку Філософ більше до церкви не заходив.

По всьому Полоцькому повіту прості люди гомоніли, що Філософ, либонь, тяжко завинив перед Господом.

Через декілька днів запрошені сусіди зібралися у Філософа. Серед цих гостей була молодь, яка з повагою ставилася до господаря та його розумних бесід, будь-яке слово, взяте у старожитніх авторів, в її розумінні було щонайвищою мудрістю. Про що тільки Філософ не заводив розмову, мудрі його завваги захоплювали всіх.

Був погідний день, небо ясне, господар з гостями вийшли в поле на прогулянку. Око тішилося мальовничою околицею, на пагорбах паслися корови, на спокійному озері плавали качки і білі гуси, в гаях озивалися пташині співи, на лугах і жовтих від цвіту липах бриніли працелюбні бджоли; ясний день і чудові краєвиди захоплювали всіх.

Філософ міркував про розмаїті явища життя. Під час цих роздумів голова його несподівано сховалася під капелюхом і зникла на очах. Філософ, відчувши, що поринув у темінь, панічно зірвав капелюха, і гості побачили перед собою страшне видовище: не було в нього голови, тільки над широкими плечима висіла на тонкій ший якась кулька на зразок макової голівки.

Ошелешені, стояли всі з блідими обличчями, несподіване диво перелякало гостей, відібрало їм мову.

Філософ, крутячись на одному місця, якимсь писклявим голосом мурмотів невиразні слова. Ледве виривалися з грудей його зітхання, а коли підняв руки в небо, то вмить побачили над його плечима звичайну людську голову.

Гості позирали одне на одного, не розуміючи, що сталося, а його колега-асистент сміявся до сліз, доводячи, що те диво трапилося від сонячної спеки, і радив усім повернутися додому, адже прогулянка у спеку не сприяє здоров'ю.

Всі повірили, що бачили звичайну річ, і переконали господаря, що все це від приливу крові. А хутко і забули про все.

Філософ, як і раніше, тримався своїх поглядів, не покидаючи займатися шахрайством, а згодом посмів навіть надрукувати свої опуси, що суперечили релігії і здоровому глузду, в часопису. Його старі сусіди, яким це читав, попереджали:

– Залиш свої помилки; вір так, як вірили твої батьки. Вони жили щасливо і спокійно; їх проста віра заслужила нагороду. Яка ж правда вища за правду віри? Бог її сам оголосив у Євангелії, і ця мудрість, як сонце небесне, освітлює цілий світ і відкриває таємниці. Людський розум повинен заспокоїтися, адже це за межею його розуміння. Помилкові думки ведуть народ до біди.

Проте всі поради і напучування були марні.

Увечері Філософ, повертаючись з прогулянки, минав пагорб, де в затінку кількох беріз стояла стара дерев'яна капличка, підносилися кам'яні і похилені хрести на могилах. Там він побачив кількох селян, що, ставши на коліна, молилися за душі померлих. Філософ здивувався їхній простоті. "Бідні люди, – подумав собі, – вірять, що мешканці того світу чують чи потребують їхньої молитви".

Ледве подумав так, як окутала його якась тривога, а коли поквапився додому, несподівано побачив, що поряд з ним іде величезний скелет. Це так його налякало, що, повернувшись додому, довго ще був, наче очманілий. Марно старався переконати його приятель, що це сталося з якоїсь найбуденнішої причини. Ще кілька разів вечорами той скелет заходив до його кімнати і стояв біля столу. Тоді Філософ пронизливим криком скликав до себе усіх, хто був у будинку.

Коли заплющував очі, щоб заснути, здавалося йому, що страшний упир, спираючись спорохнілою рукою, нависав над його обличчям і страхітливо зазирає йому в очі. Заверещавши: "Мрець! Мрець!" – Філософ схоплювався з ліжка. Тривалий час, бачачи такі видовища, він зовсім перемінився: поблід на обличчі, ослаб і завжди мав неспокійні думки. До того ж асистент, засмучений цими змінами, покинув його і виїхав у якісь далекі краї.

Раніше Філософ був міцний духом і ні в що не вірив; тепер марновірства мучили його душу і доводили до розпачу. Коли іноді почує серед нічної тиші стогони одуда або сумні совині крики, то відчуває тривогу і чекає якого-небудь лиха. Заскавчав собака на дворі – він біжить подивитися, в який бік повернута собача морда, бо, на його думку, саме там страшна пожежа знищить село або випалить ліс. А ще більш дратувалися його ослаблені нерви, коли бачив, що, завиваючи, собака не піднімає голову, а нібито чує щось під землею. Розпач охоплював його, адже це сповіщало смерть когось із родини. І він, не в змозі позбутися цього страшного пророцтва, тут же наказував запрягати коней і утікати до міста чи до знайомих сусідів. Зі страхом оповідав їм, що трапилося в його будинку, а ті марно намагалися переконати його, що тривога марна.

Дивний вплив на Філософа мав місяць. Він надолужував неспокій, і Філософ не міг всидіти в тій кімнаті, куди лилося з неба бліде місяцеве світло.

В літню спеку він самотньо сидів біля вікна, поглядаючи в поле; вітер, наче пролітаючи над поверхнею озера, підняв над стиглим житом хвилі; він тішився, що буде мати гарний урожай, і сподівався в цьому році на великий прибуток з маєтку. Раптом пролунав у кімнаті постріл, наче з пістолета, і стрепенув усі його нерви. Філософ відскочив від вікна і побачив на стіні переламану навпіл рамку з портретом діда-небіжчика. Цей випадок настільки його перелякав, що за декілька днів він помер.